

Doorgeschoten in de top

OVER JUDAS EN NARCISSUS

TEKST: MICHIEL NANNEN • BEELD: MARK ENGELN

Actrice Renée Fokker kijkt me doordringend aan. Achter haar meerdere doodskisten, kriskras in de ruimte geplaatst. Een imposante vrouw die tegelijkertijd onverzettelijkheid en doodsangst uitstraalt. Ik voel het kippenviel op mijn armen als ze mij en alle anderen in het theater die onmogelijke vraag stelt: 'Moet ik hem verraden?' Er gaat van alles door mijn hoofd. Je zult maar in de schoenen staan van Astrid Holleeder. Ben ik ertoe in staat: een eigen broer of zus verklikken? Wanneer is verraad gerechtvaardigd? Zou ik kunnen omgaan met de consequenties? In hoeverre ben je zelf medeschuldig als je broer of zus totaal ontspoord? Zouden er andere manieren zijn om het geweld te stoppen?

De voorstelling Judas, naar het boek van Astrid Holleeder, confronteert mij en de andere aanwezigen in de zaal met de beklemmende realiteit van een familie die gebukt gaat onder de terreur van het narcistische en psychopatische gedrag van zoon, broer en oom Willem Holleeder. Er staan vier vrouwen op het toneel (moeder Stien, zussen Astrid en Sonja, dochter Sam) die allemaal op hun eigen manier gevangen zitten in een vernietigende familieband. Een familie die al veel eerder werd geterroriseerd door de gewelddadige en alcoholistische vader van Astrid, Sonja en Willem. Alle kinderen hebben een flinke mentale verwonding opgelopen in hun jeugd. Willem heeft vervolgens een zakelijk imperium opgebouwd waar intimidatie, de dreiging van geweld en afpersing kenmerkend zijn voor het leiderschap. Astrid werd een keiharde advocate die powerplay niet schuwt. Astrid zegt het zelf: 'Ik had geluk dat ik een meisje was, anders weet ik niet hoe het met mij zou zijn afgelopen.'

Bij het lezen van het boek Judas realiseerde me dat ik in mijn werk als organisatieadviseur en leiderschapscoach diverse vormen van machtsgebruik tegenkom bij hooggeplaatste mannen en vrouwen, die op een bepaalde manier verwantschap vertonen met de doorgeschoten werkwijze van Holleeder. Manipulatie, dreigen, onder druk zetten, het komt op allerlei plekken voor. De aankondiging van de theaterversie van het boek was voor mij dan ook aanleiding om me samen met mijn collega's van de Art & Inspiration Club te verdiepen in de demonische kanten van macht en narcistisch gedrag. We kozen ervoor dat te doen in samenwerking met dr. Antoinette Rijsenbilt, die gepromoveerd is op narcistisch gedrag bij CEO's en de effecten daarvan op de

omgeving, Johan Doesburg, toneelregisseur, en Sophie Kassies, scenarioschrijfster.

In een avond waarop de inhoudelijke verkenning, het bekijken van het toneelstuk en goede, reflectieve gesprekken hand in hand gaan, is van meet af aan één ding duidelijk: iedereen heeft narcisme in zich. En dat is maar goed ook, anders zou de drive ontbreken om bijzondere, gewaagde ontwikkelingen in deze wereld aan te gaan. Gelukkig ontwikkelt zich bij lang niet iedereen narcisme tot een psychische stoornis. Wel blijkt uit onderzoek dat doorgeschoten vormen van narcisme steeds vaker voorkomen. Onder andere de wijze waarop we in deze tijd onze kinderen opvoeden, waarbij we de nadruk leggen op hoe goed ze het doen en hoe geweldig ze zijn, blijkt invloed te hebben. Ik moet zelf meteen denken aan de influencers en celebrities op social media: hoe meer volgers en hoe meer likes hoe beter, gevoed door een groot aantal selfies per dag.

Het is interessant om de definitie te horen die Antoinette Rijsenbilt hanteert voor narcisme: een pervasief patroon van grandiositeit en superioriteit in fantasie of gedrag, een behoefte aan bewondering, de overtuiging meer rechten te hebben dan de anderen, het gevoel boven de wet verheven te zijn en een gebrek aan empathie. Je denkt bij die definitie heel snel aan een aantal wereldleiders zoals Trump of Erdogan, misschien ook nog wel aan een directeur van een instelling of bedrijf, maar niet zo snel aan jezelf... De steekproef met behulp van een vragenlijst onder de vijftig aanwezigen bij de Art & Inspiration Club maakt het echter bijzonder duidelijk: we hebben vrijwel allemaal de potentie in ons dat onze narcisti-

sche kant doorgroeit naar een 'demonisch' niveau. Ik leer dat het doorschieten kan plaatsvinden op vier gebieden (in het Engels omdat een goede vertaling ontbreekt):

- *Exploitativeness and Entitlement*
De overtuiging dat je erg goed bent en het recht hebt om anderen te manipuleren voor eigen doeleinden.
- *Leadership and Authority*
De overtuiging dat je zeer getalenteerd bent voor leiderschap en autoriteit uitstraalt.
- *Superiority and Arrogance*
De overtuiging dat jij een geboren leider bent en gewoonweg beter dan anderen.
- *Self-Absorption and Self-Admiration*
De overtuiging dat je speciaal en uniek bent en daarom aandacht/waardering/verering verdient.

Betekent dit dat we allemaal een potentiële 'Holleeder' in ons hebben? Ik durf het niet te zeggen, maar zelfreflectie en tegenmacht om ons heen organiseren kan ons in ieder geval wel behoeden om door te schieten. Het doet me denken aan de magische, aangeboden en dienende plek die we bij Phoenix hanteren in de relatie tussen cliënt en begeleider. Ik denk aan het jongetje in mij dat met regelmaat roept 'zie mij staan papa, zie mij staan!'. Hoe eenvoudig het is voor een ander om op die knop bij mij te drukken en ik vol energie hard ga werken om beter te zijn dan een ander en gezien te worden. Om niet veel later tot het besef te komen dat ik een oud patroon aan het herhalen ben in een relatie in het hier-en-nu. Ik besef dat het voor de topmannen en -vrouwen in organisaties met soms honderden medewerkers misschien nog wel een stuk moeilijker is om die zelfreflectie op hun eigen leiderschap vol te houden. Zoveel

mensen die er belang bij hebben om jou te vriend te houden, zoveel mensen die iets van je willen, zoveel mensen die precies weten op welke knop ze moeten drukken. Wanneer komt het moment dat je het zicht op de werkelijkheid verliest? En wat kan je om je heen organiseren om het niet zover te laten komen?

Johan Doesburg, gelauwerd toneelregisseur, geeft heel helder aan hoe het volgens hem werkt in zijn wereld. Elke succesvolle acteur dan wel regisseur heeft narcistische trekken: ze willen gezien worden, succes behalen, een zichtbaar verschil maken in deze wereld en hiervoor gewaardeerd worden met applaus en lovende

kritieken. Het gaat mis als het vermogen tot relativeren, open staan voor kritiek en het inleven in de zienswijze van anderen verdwijnt. Als behoefte aan waardering omslaat naar verering. Als je jezelf op alle fronten beter gaat vinden dan de mensen om je heen. Voor hem is het dan ook van groot belang dat er in het toneelgezelschap dat hij leidt openheid bestaat, dat zaken ter discussie gesteld mogen worden, ook als hij als leider er persoonlijk van overtuigd is dat zijn visie de juiste is.

Op mijn eigen bescheiden pad heb ik daarin door schade en schande mijn weg gevonden, door mensen om me heen te verzamelen die me op gepaste

momenten inzicht geven. Maar ook door mijn muze ten volle te omarmen: toneel en dans. Het werkt voor mij zo louterend om helemaal op te gaan in een prachtige voorstelling en alles weer in perspectief te kunnen zien, mezelf en anderen vragen te kunnen stellen door wat de voorstelling bij me losmaakt, steeds weer te voelen dat de belichaamde ervaring inzichten geeft die een blijvende impact hebben.

Ook deze avond geeft de voorstelling mij de meeste inzichten en ruimte voor reflectie. Het is zo ontroerend om te zien hoe oneindig groot de liefde is die moeder Stien (de geweldige actrice Trudy de Jong) blijft voelen voor haar zoon Willem. 'Het blijft toch je bloedeigen zoon.' En dat ze ondanks dat de keuze maakt die nodig is voor het grotere geheel. En daarmee haar dochters de ruggeleuning geeft die voor hen absoluut noodzakelijk is om te doen wat dienend is. Ze laat voor mij daarmee tegelijkertijd mildheid en heldhaftigheid zien, twee eigenschappen die ik graag wil bezitten om mijn demonische kanten tegenwicht te bieden. Ik kan ze aan het einde van deze bijzondere avond weer ten volle voelen en zie reikhalzend uit naar ons volgende avontuur waarin persoonlijke ontwikkeling en geweldige kunst samen komen. 🌀

Michiel Nannen is managementadviseur, trainer/coach en interim-manager. De Art & Inspiration Club biedt een platform voor professionals en managers om te groeien in persoonlijk leiderschap, geïnspireerd door muziek, theater en beeldende kunst. artinspirationclub.nl